

Διαφάνεια, Επιχειρηματικότητα και Ανταγωνιστικότητα*

*Dr. Άρης Ίκκος
Director, JBR Hellas Business Consultants*

Abstract

Transparency, Entrepreneurship and Competitiveness

It is argued, with reference to the practices of the Greek society, that Corruption and Lack of Transparency block development and in this way impact negatively on the competitiveness and wealth creation of societies practicing them. This is because corruption and lack of transparency can not coexist with true Entrepreneurship, the latter to be understood in terms of Schumpeter's Entrepreneurs as society's pioneering force "Creatively Destroying" society's resources and established modes. Entrepreneurship, which is therefore a risk taking activity par excellence, will only flourish in a transparent, corruption-free environment based on fair play. Social trust and a focus on results rather than bureaucratic processes is the basis of this environment.

Η συνήθης κριτική στην Αδιαφάνεια και τη Διαφθορά βασίζεται στην Ηθική Διάσταση της Ανακατανομής του Πλούτου που δημιουργούν: δηλαδή η Διαφθορά και η Αδιαφάνεια θεωρούνται κάτι «κακό» γιατί οδηγούν σε άδικη (με τα εκάστοτε κριτήρια της κοινωνίας) ανακατανομή του πλούτου.

Χωρίς να θέλω να υποτιμήσω τη διάσταση αυτή (που έχει όμως τα χαρακτηριστικά ενός zero sum game), θα υποστηρίξω πως υπάρχει μια ακόμα κοινωνική και οικονομική διάσταση για την οποία η Διαφάνεια υπερτερεί της Αδιαφάνειας. Μάλιστα, επειδή η διάσταση αυτή αφορά στη δημιουργία του πλούτου και όχι στην ανακατανομή του (έχει δηλαδή χαρακτηριστικά κατάστασης 'win-win'), ίσως διαχρονικά να έχει ακόμα μεγαλύτερη σημασία για την ανάπτυξη και βελτίωση της κοινωνίας μας και για το λόγο αυτό να αποτελεί μια προσφορότερη βάση Κοινωνικού Συμφώνου για την προάσπιση της Διαφάνειας. Η διάσταση αυτή δεν είναι άλλη από την Ανταγωνιστικότητα της Οικονομίας που, σε βάθος χρόνου, βασίζεται στο ρόλο και τον τρόπο της επιχειρηματικότητας.

* Το άρθρο αυτό βασίζεται σε ομιλία του συγγραφέα, μέλους του ΔΣ της Διεθνούς Διαφάνειας – Ελλάς (ΔΔ-Ε), κατά τη διάρκεια εκδήλωσης με θέμα «Διαφάνεια & Ανταγωνιστικότητα – ο ρόλος των Επιχειρήσεων» που διοργανώθηκε από κοινού από τον Σύνδεσμο Ελληνικών Βιομηχανιών (ΣΕΒ), τη ΔΔ-Ε και το Athens Laboratory of Business Administration (ALBA), στις 10 Μαΐου 2005 στο Αμφιθέατρο της Εθνικής Τράπεζας Ελλάδος. Αφιερώνεται στη μνήμη του θείου μου Δημήτρη (Τάκη) Παπαδημητρίου (1920-1983), Επιχειρηματία και Πανεπιστημιακού Δασκάλου, μέλους του ΔΣ του ΣΕΒ και Τακτικού Καθηγητή της (τότε) Ανωτάτης Βιομηχανικής Σχολής Πειραιώς.

Ο γνωστός οικονομολόγος των αρχών του προηγούμενου αιώνα Joseph Schumpeter όρισε ως Επιχειρηματία αυτόν που αναδιατάσσει τους παραγωγικούς πόρους μιας κοινωνίας με σκοπό:

- την παραγωγή νέων προϊόντων
- ή την παραγωγή υπαρχόντων προϊόντων με οικονομικότερο τρόπο
- ή τον συνδυασμό των 2 αυτών σκοπών.

Με τον τρόπο αυτό η κοινωνία επωφελείται των δραστηριοτήτων του επιχειρηματία αποκτώντας νέα προϊόντα, ή αποκτώντας τα υπάρχοντα προϊόντα με οικονομικότερο τρόπο, δηλαδή με μικρότερη κατανάλωση των πόρων της. Έτσι ο πραγματικός επιχειρηματίας είναι ένας πρωτοπόρος δημιουργός, που ανοίγει νέους δρόμους που οι άλλοι ακολουθούν.

Ο Schumpeter (Schumpeter J. 1975, σσ. 82-85) ονόμασε την επιχειρηματική διαδικασία αναδιάταξης των πόρων της κοινωνίας «Δημιουργική Καταστροφή» (Creative Destruction), αναβαθμίζοντας την λαϊκή μας παροιμία «δεν γίνεται να φτιάξεις ομελέτα χωρίς να σπάσεις αυγά» στην πεμπτουσία της ανάπτυξης. Η ανάπτυξη λοιπόν - σε αντιδιαστολή με την απλή μεγέθυνση των οικονομικών μεγεθών - απαιτεί μια διαρκή διαδικασία μετάλλασης του τρόπου χρήσης και εκμετάλλευσης των πόρων της κοινωνίας. Με δεδομένο δε ότι στην έναρξη της κάθε επιμέρους διαδικασίας δεν γνωρίζουμε τα αποτελέσματά της, είναι προφανές ότι η κάθε επιμέρους διαδικασία αλλά και το σύνολο της ανάπτυξης βασίζονται σε επιχειρηματίες με όραμα, δημιουργικότητα και διάθεση ανάληψης κινδύνου (ρίσκου).

Οι επιχειρηματίες αυτοί ευδοκιμούν και ακμάζουν στις Ανοιχτές κοινωνίες όπου υπάρχει ισονομία και όπου η εξέλιξη και η ανέλιξη του καθενός βασίζεται κατά κύριο λόγο στις ικανότητες και τη δημιουργικότητά του. Γιατί ποιός ο λόγος να δημιουργείς και να διακινδυνεύεις, όταν η κοινωνία, κλείνοντας τα μάτια στους νόμους και τους κανόνες που η ίδια έχει θεσπίσει, ανταμείβει αυτούς που «κανονίζουν» τις δουλειές τους με συναλλαγές «κάτω από το τραπέζι»;

Έτσι λοιπόν, αντίθετα με τη συνήθη αντίληψη, οι έννοιες Επιχειρηματικότητα και Διαφθορά είναι διαμετρικά αντίθετες. Σε μια ανοιχτή κοινωνία, ο πετυχημένος επιχειρηματίας βασίζεται στη δύναμή του για «δημιουργική καταστροφή» και όχι σε κινήσεις «κάτω από το τραπέζι».

Αντίστοιχα, η έλλειψη ανταγωνιστικότητας, η αδυναμία ανάπτυξης και η δημιουργία «κλειστών» κοινωνιών (γνωστών και ως «κυκλωμάτων») που βασίζονται στις γνωριμίες και στις αδιαφανείς συναλλαγές και διαδικασίες, αποτελούν τον καθρέφτη της «αναξιοκρατίας» και της «διαφθοράς» στον κόσμο της επιχειρηματικότητας. Με άλλα λόγια ο επιχειρηματίας «των κυκλωμάτων» δεν έχει καμία σχέση με τον επιχειρηματία «δημιουργό» πρωτοπόρο της κοινωνίας.

Είναι δε ιδιαίτερα αντιπαραγωγικό όταν η κοινωνία ανταμείβει τη διαφθορά θεωρώντας πετυχημένο τον επιχειρηματία που μετέχει σε κυκλώματα και όχι αυτόν που αναπτύσσεται δημιουργικά. Γιατί με τον τρόπο αυτό εξωθεί ακόμα και τους δημιουργικούς της ανθρώπους να συμμετέχουν στη διαφθορά όχι μόνο για λόγους επιβίωσης αλλά και για λόγους κοινωνικής καταξίωσης. Πόσες φορές δεν έχουμε ακούσει ανθρώπους να λένε ότι αισθάνονται κορόιδα που «δεν τα πιάνουν» ή χάνουν δουλειές γιατί «πάνε με τον σταυρό στο χέρι» ή ακόμα χειρότερα, μέσα σε ένα κλίμα περιρρέουσας ατμόσφαιρας διαφθοράς, δεν μπορούν να πείσουν για την καθαρότητα των μεθόδων τους όταν έχουν κάποια επιτυχία. Με άλλα λόγια η κοινωνική αποδοχή της διαφθοράς, πολύ δε περισσότερο η καταξίωσή της, συμβάλλουν αποφασιστικά στην μετατροπή των εν δυνάμει πρωτοπόρων της κοινωνίας σε μέρος του αρνητικού της δυναμικού.

Άρα, αν και σε προσωπικό επίπεδο η αδιαφάνεια και η διαφθορά ωφελούν ορισμένους και για το λόγο αυτό η αντιμετώπισή τους βρίσκει τόσο ισχυρές αντιστάσεις, σε κοινωνικό επίπεδο υποσκάπτουν κάθε δημιουργική δυνατότητα αφού, πρόσθετα προς το υψηλό κόστος και την έλλειψη ποιότητας που συνήθως τις συνοδεύουν, δρουν ανασταλτικά στα δημιουργικότερα στρώματα της κοινωνίας. Αντίθετα, προάγουν και ανακηρύσσουν ως «επιχειρηματίες», ανθρώπους μη δημιουργικούς, που βασικό τους προσόν είναι η συμμετοχή σε «κυκλώματα».

Η ανατροπή αυτή στην κλίμακα αξιών έχει αναμφίβολα ολέθριες επιπτώσεις στην ανάπτυξη και διαμόρφωση του κοινωνικού πλαισίου όχι μόνο για τις σημερινές αλλά ιδιαίτερα για τις επόμενες γενιές που ανατρέφονται και μεγαλώνουν με τα συγκεκριμένα βιώματα και αξίες.

Εξαιρετο παράδειγμα του πώς η εφαρμογή διαφανών, λειτουργικών και κοινά αποδεκτών κανόνων μπορεί να οδηγήσει μια καλή ομάδα με εμπνευσμένη ηγεσία στη δημιουργική ανατροπή των δεδομένων, αποτελεί η επιτυχία της Εθνικής Ελλάδος στο Euro 2004. Δεν υπάρχει αμφιβολία πως ούτε οι παίκτες θα έπαιζαν με το ίδιο πάθος ούτε ο προπονητής τους θα είχε επενδύσει τόση ενέργεια και προσωπική φήμη, αν το Euro 2004 είχε στηθεί για να ευνοηθούν οι γνωστές και μεγάλες ομάδες. Διαχρονικά δε, ο μεγαλύτερος κερδισμένος αυτής της ανατροπής είναι ο θεσμός των Διεθνών Πρωταθλημάτων που απέκτησε νέο μεγαλύτερο ενδιαφέρον.

Αντίστοιχα κερδισμένη θα είναι και η κοινωνία μας αν υιοθετώντας και εφαρμόζοντας διαφανείς και κοινά αποδεκτούς κανόνες επιτρέψει στους ηγέτες – επιχειρηματίες – δημιουργούς να καθοδηγήσουν τις δικές τους ομάδες – επιχειρήσεις στην επίτευξη του δικού τους στόχου στο γήπεδο της οικονομίας.

Έχοντας συμφωνήσει στον στόχο, τί μπορούμε να κάνουμε για να εδραιώσουμε τη διαφάνεια στην κοινωνία μας;

Η μέχρι στιγμής αντιμετώπιση του φαινομένου από την Πολιτεία βασίζεται στη θέσπιση ολοένα και πιο πολύπλοκων μηχανισμών ελέγχου του τρόπου λειτουργίας και παραγωγής των επιχειρήσεων, ιδιαίτερα σε ότι αφορά στις συναλλαγές τους με τον Δημόσιο Τομέα. Ως αποτέλεσμα έχουμε μια διαρκώς αυξανόμενη τυπολατρία και γραφειοκρατία. Η μονομερής αντιμετώπιση της διαφθοράς με τον τρόπο αυτό κάθε άλλο παρά έχει τα επιθυμητά αποτελέσματα. Αφ' ενός γιατί η γραφειοκρατία αποτελεί νερό στο μύλο της διαφθοράς, αφ' ετέρου γιατί στα πλαίσια ικανοποίησης γραφειοκρατικών διαδικασιών, ο στόχος κάθε έργου και διαδικασίας περνάει σε δεύτερη μοίρα. Έτσι συχνά παρατηρείται το εξοργιστικό φαινόμενο τα έργα όχι μόνο να κοστίζουν ακριβά, αλλά και να μην ολοκληρώνονται ποτέ.

Αν, αντίθετα, ο έλεγχος εστιάσει στο αποτέλεσμα και όχι στη συμπλήρωση γραφειοκρατικών εντύπων και διαδικασιών, ήδη θα έχουμε κάνει ένα πολύ μεγάλο βήμα: θα επιλέγονται, κατ' ελάχιστο, λύσεις που θα καλύπτουν το κριτήριο της επίτευξης ενός προσδιορισμένου αποτελέσματος για την κάλυψη συγκεκριμένων αναγκών. Έτσι θα υπάρχει τρόπος να μετρηθεί το σχετικό κόστος, και προϊόντος του χρόνου να μειωθεί το κόστος ή / και να βελτιωθεί η ποιότητα παρεχομένων αγαθών και υπηρεσιών.

Κατακτώντας δε τους δύο εφικτούς στόχους της ικανοποίησης των κριτηρίων επάρκειας προσώπων και οργανισμών αλλά και πόρων για την εκτέλεση των έργων, θα έχουμε εδραιώσει στη συνείδηση της κοινωνίας να μην αποδέχεται λύσεις ανθρώπων και σχημάτων που δεν ικανοποιούν ελάχιστα κριτήρια απόδοσης. Με τον τρόπο αυτό, όχι μόνο θα έχουμε πετύχει σημαντική βελτίωση της καθημερινότητάς μας και των προοπτικών μας ως κοινωνία, αλλά θα είμαστε και πολύ πιο κοντά στο να πετύχουμε και τον απώτερο στόχο μας: αυτόν της Ορθολογικής Λειτουργίας που βασίζεται στην Διαφάνεια και την Αξιοκρατία και προωθεί την Ανάπτυξη μέσω της ανταμοιβής της Δημιουργικότητας.

Αυτά σε ότι αφορά στην Πολιτεία. Οι Επιχειρήσεις από την πλευρά τους, αντιμέτωπες με ένα γραφειοκρατικό περιβάλλον και μια έντονα ανταγωνιστική αγορά συχνά είναι αντιμέτωπες με καταστάσεις όπως το γνωστό από την Θεωρία Παιγνίων (game theory) «Δίλημμα του Φυλακισμένου» (Prisoner's Dilemma): Στο δίλημμα αυτό η αστυνομία κρατάει και ανακρίνει 2 υπόπτους χωρίς να έχει καθόλου στοιχεία εις βάρος τους. Έτσι,

- αν δεν ομολογήσει κανένας από τους δύο συλληφθέντες θα αφεθούν ελεύθεροι και οι δύο ελλείψει επιβαρυντικών στοιχείων,
- αν ομολογήσει ο ένας από τους δύο, αυτός θα αθωωθεί λόγω καλής συνεργασίας ενώ ο άλλος θα καταδικαστεί με βαριά ποινή,
- αν ομολογήσουν και οι δύο, θα καταδικαστούν και οι δύο με ελαφριά ποινή.

Αν δεν υπάρχει εμπιστοσύνη μεταξύ τους, ο κάθε φυλακισμένος προτιμά να ομολογήσει και όχι να σιωπάσει βάζοντας σαν στόχο την ελαχιστοποίηση των δικών του κινδύνων και όχι τη μεγιστοποίηση των κοινών και, μέσω αυτών, και των προσωπικών του ωφελειών. Αντίστοιχα, ο καθένας που μετέρχεται αδιαφανών μεθόδων, προσπαθεί να λύσει το δικό του άμεσο πρόβλημα (που πολλές φορές έχει γίνει άμεσο λόγω κακού προγραμματισμού) αγνοώντας το ευρύτερο μακροπρόθεσμο όφελος της κοινωνίας και μέσω αυτού και του δικού του.

Δηλαδή, όπως στο «Δίλημμα του Φυλακισμένου» έτσι και στη ζωή μας, υπάρχει ένα έλλειμμα κοινωνικής εμπιστοσύνης που οδηγεί τους εμπλεκόμενους στο να προτάσσουν το βραχυπρόθεσμο ιδιωτικό συμφέρον αγνοώντας το αντίστοιχο μακροπρόθεσμο. Βασική προϋπόθεση για την κοινωνική εμπιστοσύνη αποτελούν οι ειλικρινείς σχέσεις συνεργασίας και ανταγωνισμού. Σχέσεις που είναι ευθύνη του καθενός μας να δημιουργήσει και να προστατέψει μέσα από το fair play και τη δημιουργία αμοιβαία ωφέλιμων συνεργασιών και συμφωνιών που τηρούνται πιστά από όλα τα εμπλεκόμενα μέρη και δεν αναιρούνται προσηματικά ή αυθαίρετα από τον εκάστοτε ισχυρότερο. Σχέσεις που τα ίδια τα μέλη της κοινωνίας θα προστατέψουν με την περιθωριοποίηση αντί της ανοχής ή επιβράβευσης αυτών που, με τη γνωστή «μαγκιά», τις παραβιάζουν.

Οι ειλικρινείς σχέσεις συνεργασίας και ανταγωνισμού (ή ακόμα καλύτερα συναγωνισμού) εμπεδώνουν την εμπιστοσύνη στην οικονομία, ιδιαίτερα όταν υποστηρίζονται από τους διαφανείς και δημοκρατικούς θεσμούς μιας Ανοιχτής Κοινωνίας που στοχεύουν στην αύξηση του πλούτου. Είναι δε τα κριτήρια της διαφάνειας και της αποτελεσματικότητας που καθιστούν του θεσμούς μέρος του «κοινωνικού πλούτου» και για το λόγο αυτό κοινωνικά αποδεκτούς και εφαρμόσιμους (enforceable).

Την απάντηση στο αποφασιστικό ερώτημα πότε και πώς κάνουμε εμείς την πρώτη κίνηση για την εδραίωση του fair play και των σχέσεων εμπιστοσύνης, την άκουσα πριν πολλά χρόνια και έκτοτε αποτυπώθηκε πολύ έντονα στη μνήμη μου.

Ήταν απόγευμα καλοκαιριού περί τα μέσα της δεκαετίας του 1980 και είχα φθάσει στο παλιό αεροδρόμιο του Ελληνικού με μια πολυπληθή πτήση από το Λονδίνο. Ταυτόχρονα είχαν φθάσει άλλες δύο πολυπληθείς πτήσεις και ο συνωστισμός στα διαβατήρια ήταν τεράστιος και οι συνθήκες ανυπόφορες λόγω της ζέστης. Πίσω μου στην ουρά συζητούσαν 2 Άγγλοι, από τα λεγόμενα των οποίων ήταν προφανές ότι ο ένας ήταν όχι μόνον εξαιρετικά φιλέλληνας αλλά και βαθύς γνώστης της ελληνικής κοινωνίας, ενώ ο άλλος μάλλον ερχόταν πρώτη φορά στην Ελλάδα. Κάποια στιγμή εμφανίστηκε μια αεροσυνοδός και συνομίλησε με τους αστυνομικούς που έλεγχαν τα διαβατήρια. Στη συνέχεια φώναξε ένα όνομα και κάποιος κύριος παρέκαμψε όλες τις ουρές και πέρασε τον έλεγχο διαβατηρίων από το πλάι. Γύρισε τότε ο φιλέλληνας Άγγλος κύριος και είπε στον συνταξιδιώτη του: «το βλέπεις αυτό, αυτό είναι το πρόβλημα της Ελλάδας: αυτοί που έχουν τη δύναμη να επέμβουν και να διορθώσουν τα προβλήματά της, προτιμούν να τα παρακάμπτουν παρά να τα αντιμετωπίζουν.»

Βιβλιογραφία

Schumpeter J. (1975), Capitalism, Socialism and Democracy, Harper N.Y. [orig. pub. 1942]